

A fővárosi templomépítészet stílusváltozása 1892-1932 között.

(A budapest-kőbányai Szent László-plébániatemplom.)

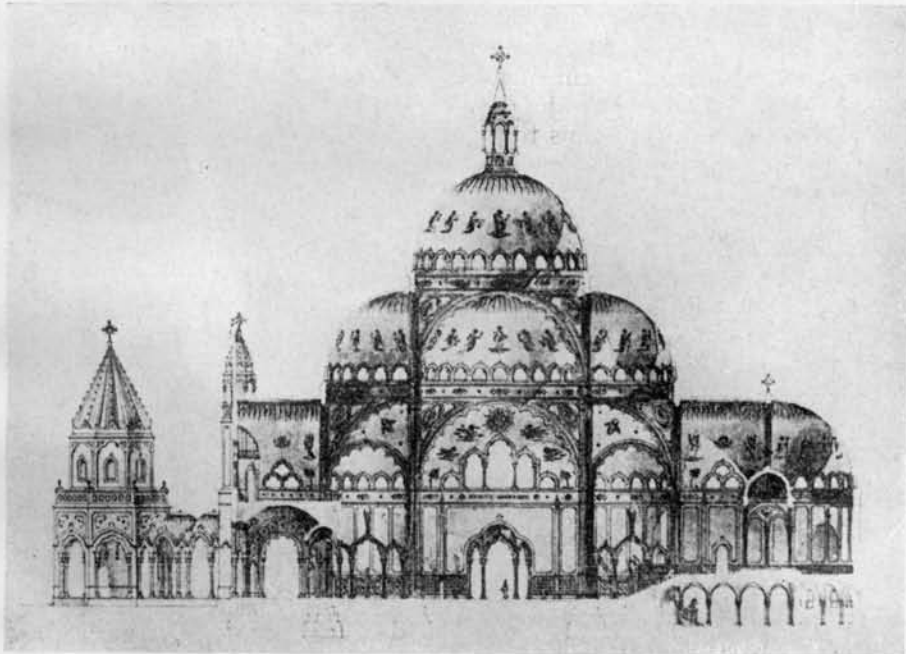
Célunk az, hogy rávilágítsunk arra a stílusváltozásra, amely fővárosunk templomépítészetében a XIX. század utolsó és a XX. század első három évtizede alatt végbement. Ezt a stílusváltozást a legtisztábban akkor látjuk, ha a kőbányai Szent László- és a városmajori Jézus Szent Szíve-plébániatemplomot hasonlítjuk össze. Vázoljuk a kőbányai templom építéstörténetét és részletesebben a berendezés tárgyait, hiszen egy stílus műalkotásokban valósul meg.

A képzőművészeti stílus keletkezésének időpontját általában nem állapíthatjuk meg, mert a stílus szerves fejlődés eredménye, és így tulajdonképpen nem is beszélhetünk időpontról, hanem inkább tartamot kell mondanunk. Egyébként *egy* stílus több különböző helyen is keletkezhetik. Jól láthatjuk ezt pl. a román stílus esetében, amely különböző kutatók szerint más és más helyen keletkezett. (Egyesek szerint a XI. században a Como-tó vidékén, mások szerint már az V. sz.-ban Szíriában, stb.) Ez a térbeli és időbeli bizonytalanság azonban csupán általánosságban érvényes, hiszen egyes esetekben meglehetősen pontos adatokat ismerünk egy stílus keletkezésére vonatkozólag. Tudjuk például azt, hogy a korinthusi oszlopot először Iktinos alkalmazta annak a templomnak a cellájában, amelyet Apolló tiszteletére építettek Phigalia község (Arkadia) lakói, a Kr. e. V. század végén. Valószínű, hogy a gotikának első jelentkezése a Saint Denis-i apátság templomának a szentélye, amelyet Sugerius apát 1140-ben építtetett. Az újabb korból meg kell említenünk az 1848-as évet, amikor is megalakult a Preraphaelite Brotherhood; ez, amint tudjuk, az olasz Quattrocento művészetét, helyesebben annak szellemét akarta visszavarázsolni a XIX. századba.

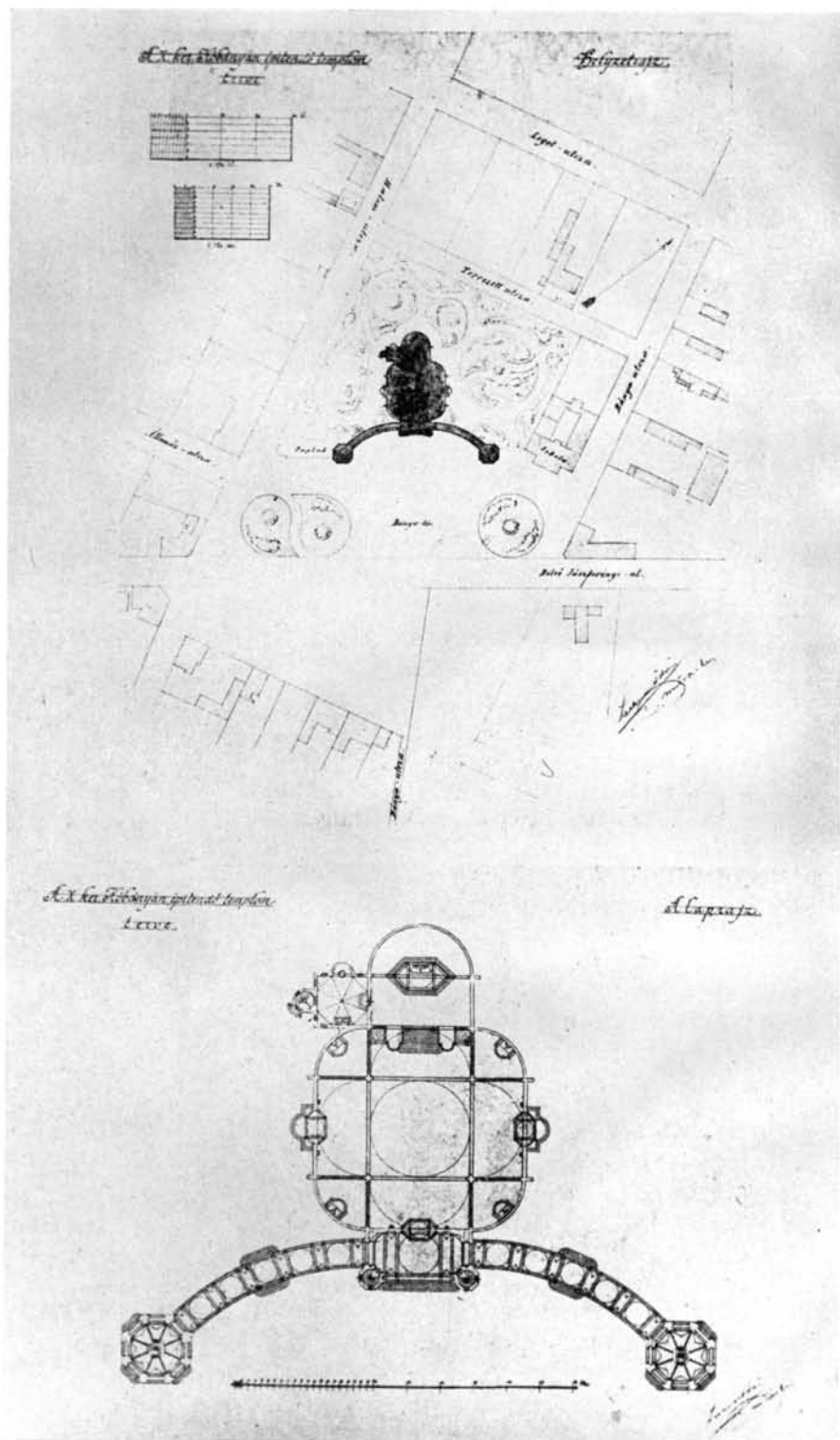
A mi szempontunkból azonban sokkal jelentősebb az 1856. év. Ekkor Eisenachban összegyűlnek a német protestáns egyházak vezetői és azt határozzák, hogy ezentúl a templomépítésnél semmiféle új stílustörekvést nem engednek érvényesülni, hanem csak ókeresztény, román vagy gotikus stílusban szabad a templomokat építeni. 1856 tehát a történelmi, szűkebb értelemben középkori stílusok újjászületésének a hivatalos időpontja.

19. A kőbányai templom főhomlokzata (Lechner Ödön első terve).

20. A kőbányai templom hosszmetzeti rajza (Lechner Ödön első terve).

21. A kőbányai templom helyzet- és alaprajza (Lechner Ödön első terve).

*A történelmi stílusú egyházi építészet fővárosunkban és a kőbányai
Szent László-plébániatemplom.*

Az eisenachi gyűlés idejében fővárosunkban még a romantikusnak nevezett stílusban építkeztek. Egyházi emlékei ennek a Hermina főhercegnő emlékére épült kápolna, a buda-alsóvizivárosi plébániatemplom (Kapucinusok) és néhány kisebb egyházi műemlék. Az első, tisztán történelmi, mégpedig újromán stílusban épült templom Ybl Miklós ferencvárosi plébániatemploma (1867—1878). Kauser József 1888-tól 1890-ig építi román-gotikus átmeneti stílusban a Mária-utcai Jézus Szent Szíve-templomot. 1893-ban kezdi Steindl Imre az erzsébetvárosi plébániatemplomot újgotikus stílusban építeni.

Ebben az időben bízzák meg Lechner Ödönt a kőbányai plébániatemplom felépítésével. Amint a bevezetésben említettük, ez a templom fordulópontot jelent a fővárosi templomépítészet stílusában, ezért építésével, sőt az építését megelőző körülményekkel közelebbről kell foglalkoznunk.

A mai templom elődjét még 1740-ben építi Konti Antal. Ez még csupán egy kis kápolna volt. 1870-ben a kőbányai szőlőbirtokosok önálló lelkeszi hivatalt akarnak szervezni és egy évvel később elhatározzák, hogy a kis kápolnát kibővítik. 1872-re el is készül a megnagyobbított kápolna. 1883-ban felhívást tesznek közzé, hogy új templomot építhessenek. Végül is 1890-ben a főváros törvényhatósági bizottsága elhatározza az új templom építését és erre a célra 200.000 forintot meg is szavaz. A mérnöki hivatal tervet is készít. Ez a terv az akkoriban szokásos történelmi stílus divatjához alkalmazkodva, »csúcsíves stylben nyers téglafallal« épült templomot tartalmazott. A tervek részletes elkészítésével Lechner Ödön műépítést bízta meg a főváros. Lechner keveselte az előírányzott 200.000 forintot és benyújtotta saját tervét (1892).

Ennek az új tervnek a lényege az, hogy teljesen eltér a mérnöki hivatal szándékától és a kikötött »csúcsíves styl« helyett bizánci alaprajzú, centrális felépítésű templomot akar, és hogy olcsóbb legyen, ezt téglá helyett cementből és vasból építené fel. Díszítésül színes terracottát és Zsolnay-féle pyrogranitot használna. (19. és 20. kép.)

Kétségtelen, hogy ez a terv teljesen újszerű és szokatlan volt. A görög-kereszt-alakú alap fölött egy központi és négy félkupola emelkedett volna, gotizáló és keleties ornamentikával díszítve. (21. kép.) Különálló harangtorony és keresztelőkápolna épült volna, amelyeket árkados folyosó kötött volna össze a templommal. Mintha ebben az elrendezésben az itáliai campanile és battistero motívumát plántálta volna át a művész magyar földre.

Annak ellenére, hogy Lechnernek ezt az eredeti tervét a fővárosi képzőművészeti bizottmány 1892 április 2-i ülésén melegen pártolva terjesztette fel a tanácshoz, ez elutasította azzal az indokolással, hogy: »A bizánci stílusnak nincsen róm. kat. jellege, sőt azzal ellenkezik.« Különösnek kell tartanunk ezt az állásfoglalást, mert amikor Lechner benyújtotta a tervét, egyidejűleg a bizánci stílus ősi keresztény jellegével indokolta is. Teljesen joggal, mert bár a bizánci stílus keleti eredetű, de nem keleti eredetű-e maga a kereszténység is? A görög szertartású katolikusok

például nemcsak a stílust, hanem a bizánci liturgiát is megtartották és mégis római katolikusok. Ezen az alapon nemcsak a Szent Márk-székesegyház-tól, hanem nagyon sok más római, itáliai és egyéb országbeli katolikus templomtól kellene a római katolikus jelleget elvitatnunk. (Egyébként is, ha az illetékes tényezők annyira a szívükön viselték volna a templom katolikus jellegét, nem lett volna 1902-ben, tehát két évvel a felszentelés után, oka Hock János akkori plébánosnak arra a panaszra, hogy a templomnak nincsen keresztútja. »Laikus ember is belátja, hogy egy katolikus templomból ... nem hiányozhat sem a Megváltásra emlékeztető szent Keresztnek ... ábrázolása, sem a boldogságos Szűzanyának képe vagy szobra...«)

Lechner Ödön tervét tehát elutasították. Pedig, ha ez megvalósul, fővárosunk olyan templommal gazdagodik, mely ha szépségében nem is, de eredetiségében és stílusalkotó jelentőségében egyedülálló lett volna, megelőzve újszerűségben Wagner Ottó bécs-steinhofi templomát is (1906), ahol a művész ugyancsak új formát és anyagot alkalmazott. Mai szemmel nézve Lechner tervét — és kérdés, vajjon jogosult-e ez a szempont — a terv otrombán, és zsúfoltságával pöffeszkedően hat.

1893 januárjában Lechner Ödön új tervet nyújt be. Ez a terv most már figyelembe veszi a mérnöki hivatal alapelgondolását — a »csúcsíves stylben« építendő templomot. Ezt 255.578 forintból fel is lehetne építeni. Kauser János, Bernardt Győző és Freund Vilmos bizottsági tagok mint felkért szakértők pártolják is az új tervet, úgyhogy a tanács Lechnert most már arra utasítja, hogy a tervet részleteiben is dolgozza ki. Ugyanez év májusában kerül sor a templom helyének a kijelölésére. Lechner két megoldást javasol: az egyik szerint a templom a Bánya-tér egyik (nyugati) oldalával párhuzamosan épülne, a másik szerint a tér átlójában állana. A mérnöki hivatal ezt az utóbbi javaslatot fogadta el. 1894 március 21-én kötik meg Lechner Ödönnel a szerződést és 2000 forintot utalványoznak a részére. Április 15-én kezdik meg az építkezést, május 4-én pedig már az alapozási munkálatokhoz is hozzákezdenek. Június 12-én a szentély alatti sekrestyefalban elhelyezik a templom alapkövét. A szertartást Bogisich Mihály prépost-plébános végezte. Most különféle nehézségek miatt azonban a munka megakadt. Egyrészt a rendetlen anyagszállítások miatt, másrészt pedig a készülő ezredévi kiállításához annyi munkásra volt szükség, hogy ez is fennakadást okozott a templom építkezésénél. Szabó János vállalkozó októberben be is szünteti a munkát. 1895 decemberében Benedikovics Károly plébános azt indítványozza, hogy a templomot Szent Lászlóról nevezzék el, mert a főváros templomai közül eddig még egyet sem neveztek el magyar szentről. A munka közben újra megindult, és 1896 június 27-én, Szent László napján meg is tartották a falegyen-ünnepélyt, a következő év augusztus 11-én pedig Bogisich Mihály c. püspök felszentelte a keresztet. A templom építését ezzel be is fejezték. A templom történetének következő szaka a berendezés kérdése volt.

Eredetileg ugyancsak Lechner Ödönnek kellett volna a templom berendezését is megterveznie, ő azonban a megszabott határidőt nem tudta volna betartani, és így a tanács Tandor Ottó műegytemi tanárt bízta meg ezzel a munkával. Száz művész (építész, szobrász és festő) erre beadványt intézett a tanácshoz azzal a céllal, hogy a berendezéssel is Lechnert

bízzák meg, mert a templom nem történetileg fejlődött stílusban épült, hanem egyéni elgondolás szerint, és ez az egyéni stílusú templomkülső »már magában viseli csiráját egy fejlődőképes nemzeti architektúrának«, tehát az egységes stílus érdekében szükséges, hogy egy művész, és pedig a tervező Lechner Ödön tervezze a belső berendezést is. A tanács azonban hivatkozva Lechner késedelmeskedésére, t. i. hogy 1898-ban nem tudná a terveket elkészíteni, Tandor Ottónak adta a megbízatást azzal, hogy 1898 május 1-ig elkészíti a terveket. Ezt a munkáját 7000 forinttal honorálták. A berendezés 1899 tavaszára el is készült, március 21-én Kanovics Béla Mór apátplébános megáldotta a templomot, április 2-án adták át a közhasználatnak és a következő, 1900. év június 27-én, a templom védőszentjének napján fel is szentelték.

Ha a templomot mai végleges alakjában szemléljük, többféle stílus-elemet láthatunk rajta. Külseje túlnyomórésztben a gotika stílustörvényeit követi, helyenként román elemekkel vegyítve. A főtornyon, valamint a két melléktornyon azonban már láthatjuk Lechner nemzeti stílustörekvésének a nyomát. Ez a tornyok kupolaszerű kiképzésében nyilvánul. Ilyen magyarosnak gondolt, de mindenesetre keleties motívum a főtorny alatti csarnok bejáratai fölött a tympanonokon alkalmazott kígyószerű díszítés is. Sokkal zavaróbb azonban a templom belsejének a hangulata. Itt ugyanis a művész inkább a román stílust követte; túlnyomók a félkörívek; az oltárok és egyéb berendezési tárgyak (szószék, keresztelőmedence stb.) stílusa pedig szervesen összekevert elemekből áll. Magában véve az a tény, hogy egy templomon többféle stílust látunk, nem zavarja az összbenyomást, de csak akkor nem zavarja, ha ezek a stílusok a történelem folyamán keletkeztek, vagy pedig egy művész egyéni stíluselgondolásáról van szó, amikor is az illető alkotás szintetikus egésznek képez. Utóbbi esetre éppen Lechner Ödönt vehetjük példának. Más a helyzet, amikor két vagy több művész egyéni stílustörekvései találkoznak egy helyen. Ilyenkor már határozottan bántó az összhangnak a hiánya. Sajnos, ez történt a kőbányai templom berendezésének az esetében is. Az épületbelső egyéni stílusához sehogyan sem illik a Tandor tervezte oltárok és egyéb tárgyak stílusa. Úgyszintén stílus és anyag összhangjának a szempontjából nem illik egymáshoz a majolika történelmi stílus keretében való felhasználása sem. Itt mindenesetre némileg enyhítő körülmény az, hogy Lechner Ödön csak a mérnöki hivatalnak engedve építette templomát »csúcsíves style«-ben. Az eredeti Lechner-féle tervhez viszonyítva az újszerű anyagok felhasználása megfelelő lett volna.

A templom belső berendezése.

A templomnak hat oltára van. A szentélyt ikonostasis-szerűen lezáró főoltár Zsolnay-féle színes majolikából készült. Fügőleges irányban három, vízszintes irányban két részre tagozódik. A két szélső részén alul egy-egy átjáró vezet az oltár mögötti részhez. Ezek fölött az átjárók fölött egy-egy romános-stílusú ablakpár nyílik, közöttük van a Szent Lászlót ábrázoló oltárkép, amelyet 1899-ben Roskovics Ignác festett.

A leckeoldali mellékhajóban áll a Boldog Margit-oltár, ugyancsak Roskovics Ignác oltárképével. Az olajfestésű kép Boldog Margitot domonkosrendi apáca képében ábrázolja, amint jobbkezében koronát és liliomokat tart. Az oltár szintén Zsolnay-féle színes majolikából készült. A képtől jobbra és balra egy-egy angyalpár, a kép alján pedig a következő felírás: »ÁRPÁDHÁZI BOLDOG MARGIT TISZTELETÉRE ÉS MARGIT LEÁNYUK EMLÉKÉRE (1877—1895) DR. ÖRLEY LAJOS ÉS NEJE SZÜL. CSERVENKA SZIDÓNIA 1898.«

A leckeoldali hajóban áll még az Oltáriszentség tabernaculum-oltára, valamint a mellékhajóból nyíló szentsír-kápolnában a Szentsír-oltár. Mindkettő Zsolnay-féle színes majolikából készült.

Az evangéliumoldali mellékhajóban Padovai Szent Antal oltára áll, melynek oltárképe Szent Antalt ábrázolja, balkarján a Jézusgyermeket tartva, jobbkezében liliommal. A kép alján felírás »EZEN OLTÁRT FELAJÁNLOTTA FEHÉR ANTAL ÉS NEJE SZÜLETETT MEICHL KATALIN.« Az oltárkép, valamint a tőle jobbra és balra ábrázolt növényi díszítés Róth Miksa üvegmozaikja. A Zsolnay-féle színes majolikakeret neoromános stílusban készült.

Ebben a hajóban találunk még egy tabernaculum-oltárt és a keresztelőkápolnában a keresztelőmedencét; mind a kettő Zsolnay-féle színes majolikából.

Roskovics Ignác olajfestményein és Róth Miksa Szent Antal-üvegmozaikján kívül a templom festészeti díszítéséhez tartoznak még az ablakfestmények. Ezek a kereszthajó keleti végén lévő ablakfestmény kivételével Róth Miksa üvegfestő műhelyében készültek. A Szent Antal-oltár fülkéjének a falán látjuk a Virava József dr. adományából készült, Szent Józsefet ábrázoló ablakot »DR. VIRAVA JÓZSEF AJÁNDÉKA 1899« felírással. Az evangéliumoldal hajójában továbbhaladva a következő ablak Nepomuki Szent Jánost és Szent Saroltát ábrázolja. A kép alján a felírás: »KAUSER JÁNOS ÉS NEJE SZ. KÖLBER SAROLTA AJÁNDÉKA 1899«. Majd a Szent Györgyöt ábrázoló ablakot látjuk. A kép felső részén »SZENT GYÖRGY«, az alján pedig »FELAJÁNLIJA TÓTH GYÖRGY ÉS NEJE SZÜL. GERLÓCZY PAULA 1899« szövegű felírás áll. Következik a Szent Vincét (vértanú, szent, saragossai) ábrázoló ablakfestmény. Ennek alján: »GÖTTLICHER VINCZE ÉS NEJE SZ. GAHLER ANNA AJÁNDÉKA 1899« felírás. A keresztelőkápolnában csupán ornamentális díszítésű ablakok vannak. Ezek a felírás: »AZ 1938-AS SZENTÉV — ÉS ÉDES ANYÁNK — SCHMIDT ISTVÁNNÉ — ÁLDOTT EMLÉKÉNEK.«

A leckeoldali mellékhajóban, a Boldog Margit-oltárfülkében lévő ablakfestmény alexandriai Szt. Katalint ábrázolja »SCHIFDECK KATALIN AJÁNDÉKA 1899« felírással. A mellékhajó falán a következő ablak Krisztus megkeresztelését állítja elénk. Ezen a felírás: »AJÁNDÉKOZTA LUDWIG GOTTFRID 1899«. A soronkövetkező ablakfestmény, talán a legszebb az egész sorozatban, az Angyali Üdvözlés. Az angyal jobbkezeből szalag fut le, amelyen »GRATIA PLÉNA« áll. A kétrészes ablak felső részén angyalok szalagot tartanak, ezeken »DOMINUS« és »TECUM« szavak. A kép alján két négyzet alakban: »AJÁNDÉKOZTA NATTER FERENCZ CSALÁDJA« és »AJÁNDÉKOZTA BURG FERENCZ CSALÁDJA« fel-

írás olvasható, évszám nélkül. Az utolsó ablak Szent László vízfakasztását ábrázolja »NÉHAI OKÁNYI SZLÁVY LÁSZLÓ EMLÉKÉRE FELAJÁNLOTTÁK BARÁTAI 1899« szövegű felírással. A szentsír-kápolnában, hasonlóan a keresztelőkápolna ablakaihoz, ornamentális díszítést találunk és »JSTEN DICŠŐSÉGÉRE — ÉS ÉDES ATYÁNK — SCHMIDT ISTVÁN — ÁLDOTT EMLÉKÉRE« felírást, évszám nélkül.

A kereszthajóban két ablakfestményt látunk. A kereszthajó nyugati végén a Háromkirályok imadását; ez az ablak az Aich-család ajándéka-képpen készült, ami a felírásból — a kép alján — tűnik ki: »IN PIAM MEMORIAM CARAE MATRIS JOSEPHINAE AICH A PROLIBUS EJUS«. A keleti oldalon Benczur Gyulának Vajk megkeresztelését találjuk, amelyet Glogováz és Krause üvegfestő műhelye transzponált üvegre.

A templom szószeke a főhajó evangéliumi oldalán áll és az oltárokhoz hasonlóan Zsolnay-féle színes majolikából készült.

Mozaikképeket még a templom bejáratai fölött találunk, nevezetesen a főkapu fölötti tympanonban Krisztust Szűz Mária és Szent László társaságában. A keleti kapu fölött látjuk Melkizedek főpap képét »INTROIBO AD ALTARE DEI« körirattal, a nyugati kapu fölött pedig a Patrona Hungariae-t, »ELEVAMINI PORTAE AETERNALES« felírással.

A templomban eddig csak egy szobor áll, Szódy Szilárd 1931-ben készült Szent Imre-szobra, mészkőből.

Negyven és egynéhány év távlatából azt látjuk, hogy annak az iránynak, amelyet Lechner Ödön a kőbányai templommal kijelölt, nem lett folytatása. Alighanem ez lett volna a sorsa a Lechner tervezte első templomnak is. A népies irány, különösen a templomépítészetben, nem bizonyult életképesnek. Annak ellenére, hogy Lechner 1892-ben egyéni stílusú tervet készít, 10 évvel később, 1902 jún. 1-én a szegedi Dugonics Társaság ülésén tartott beszédében többek között ezt mondja: »... Építészeti dekorációnk egyelőre csak vonal- és síkbeli lehet. Új házainkon a fölületnek, az ornamentikának s egyelőre még nem a plasztikának jut majd a főszerep.« Ugyanakkor: »... Nekünk sohasem volt alkalmasabb időpontunk nemzeti építőművészetünk megteremtésére.«

Lechner tehát mindenáron újítani akart, hogy a zsákutcába jutott hazai építéstílusnak irányt, még pedig magyar irányt mutasson. A történelmi stílusokról való véleményét jellemzi ez a gondolata: »A história igen fontos, hasznos és érdekes tanulmány és főleg arra való, hogy tanuljunk belőle, de még egyszer *eljátszani a históriát, az ethikai tényezők és körülmények nélkül*, még elgondolni is képtelenség.« (»A Ház« 1908. évi 1. sz. 8. l.)

Bárhogyan is vélekedjünk Lechner stílustörekvéséről, vagy a népi és egyházi stílusról, a kőbányai templom önmagában tekintve feltétlenül korszakos jelentőségű műemlék, még mai alakjában is. Három évtizednek kellett elmúlnia, amíg fővárosunkban felépült az a templom, amely stílusával az egyedül járható utat mutatta meg. A városmajori plébániatemplomra gondolunk. Ennek a templomnak nem az a lényege, hogy »modern«, hanem az, hogy elsősorban a liturgia szempontjait hangsúlyozza. A templom súlypontja az oltáron van, ennek a szolgálatában áll az egész templombelső. Helyesen talán úgy fejezhetnők ki a lényeget, hogy belülről kifelé épült, és ebben híven követi az ókeresztény hagyomá-

nyokat a nélkül, hogy holmi külsőséges stílusmásolás hibájába esnék. Így vált ez a templom »modern« épületté, az ellenkező utat járva, mint a történelmi stílusok követői, akik egy stíusból kiindulva konstruálták meg templomaikat a helyett, hogy a szentélyből kiindulva a templom elsődleges rendeltetését nem tévesztve szem elől, alkották volna meg a stílust.

Seenger Ervin

IRODALOM ÉS FORRÁSOK :

- Springer : Handbuch der Kunstgeschichte. V. Bd.
Fieber Henrik : Modern művészet. Bp. 1914.
Dausz Gyula : Kőbánya multja és jelene. Bp. 1913.
Dr. Schoen Arnold : A kőbányai Szent László-plébániatemplom. Megjelent a Magyar Főváros 1939 júl. 7-i számában.
Vámos József : Lechner Ödön I—II. Bp. 1927.
Építőipar 1893. évf. 7. l., 1894. évf. 412. l., továbbá 1902. évf.
Székesfővárosi Levéltár : I. 5140/1884.